

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, доцента, завідуючої кафедрою романської філології та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Тетяни Юріївни ЧЕРКАШИНОЇ на дисертацію Марії Ігорівни ПІДОДВІРНОЇ «Феномен ненадійного наратора в українській прозі ХХ століття: історико-літературний вимір», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Актуальність та новизна дослідження. Український наративний дискурс ХХ століття є цікавим і маловивченим явищем, що і сьогодні цілковито заслужено привертає увагу все нових і нових дослідників оповідної теорії тексту.

Цікавість до питання, хто говорить у тексті, виникла ще на початку минулого століття, коли постають перші теоретичні праці формалістів, згодом теорія внутрішньотекстуальної комунікації набуває свого розвитку в працях структуралістів, наратологів та рецептивних естетиків, поглиблюється в розвідках літературознавців межі ХХ–ХХІ століть, однак український наративний дискурс ХХ століття тривалий час лишався поза колом дослідницьких зацікавлень науковців. Відтак актуальність і доцільність рецензованої дисертації не викликає жодних зауваг.

Виконана в межах комплексної теми «Національні моделі українського та світового письменства» (номер державної реєстрації 0118U003136), що її розробляє кафедра теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, дисертація Марії Ігорівни ПІДОДВІРНОЇ «Феномен ненадійного наратора в українській прозі ХХ століття: історико-літературний вимір» є вагомим внеском в українську і світову літературознавчу науку, передусім завдяки новизні літературознавчих пошуків авторки дисертації.

У поданій до захисту дисертації вперше категорія ненадійного наратора та ненадійна нарація розглядаються крізь призму експериментального письма українських авторів 1920-1930-х та 1990-х років, що є цілком доречним, адже саме в цей час в українській літературі актуалізувалась нова наративна стратегія, позначена невизначеністю, сумнівом та активізацією залучення читача до внутрішньотекстової комунікації, гри з декодуванням справжніх смислів. Обраний дисертанткою історико-літературний аспект є на часі й вирізняється оригінальністю потрактування.

Теоретико-методологічну базу дисертації склали праці з теорії тексту та внутрішньотекстової комунікації Ролана БАРТА, Михайла БАХТІНА, Уейна БУТА, Умберто ЕКО, Романа ІНГАРДЕНА, Юрія ЛОТМАНА та ін., наратології (Жерара ЖЕНЕТТА, Джералда ПРИНСА, Сеймура ЧЕТМЕНА, Вольфа ШМІДА та ін.), рецептивної естетики (Вольфганга ІЗЕРА), праці з теорії та історії українських науковців Романа ГРОМ'ЯКА, Тетяни ГРЕБЕНЮК, Тамари ГУНДОРОВОЇ, Світлани ЖУРБИ, Миколи ТКАЧУКА, Ігора ПАПУШІ, Лідії МАЦЕВКО-БЕКЕРСЬКОЇ, Марти РУДЕНКО, Ярини ЦИМБАЛ та ін.

Марією Ігорівною ПІДОДВІРНОЮ було зроблено вдалу спробу поєднання в одному дослідженні теорій американської, німецької та французької шкіл наратології. Цілковито виправданим є використання термінології різних наратологічних шкіл, адже це увиразнило науковий пошук дослідниці.

Не викликають зауваг обрані дисертанткою методи дослідження, основними серед яких є культурно-історичний, порівняльно-типологічний, структурно-функціональний, психологічний, біографічний. Вони відповідають заявленому фокусу дослідження й дали змогу досягти об'єктивних результатів.

Структура та обсяг дисертації відповідають вимогам, що ставляться до наукових праць цього виду. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що загалом містять одинадцять підрозділів, висновків до розділів та загальних

висновків до дисертації, списку використаних джерел, що складається з 272 позицій, з яких 33 джерела англійською, німецькою, польською та французькою мовами. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, із них 188 – основного тексту.

На початку дисертації вміщено анотації українською та англійською мовами, наявна інформація про те, в яких саме публікаціях викладено основні положення дисертації.

Структура дисертації є композиційно чіткою, виокремлені розділи та підрозділи є взаємопов'язаними між собою тематикою та логікою викладу матеріалу, відтак структура та обсяг рецензованої дисертації зауваг не викликає.

У *вступі* належним чином обґрунтовано актуальність і новизну дисертації; вказано на зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами; науково коректно сформульовано мету й завдання дослідження; виокремлено об'єкт і предмет дисертації; конкретизовано теоретико-методологічну основу дисертації, методи дослідження, теоретичне і практичне значення виконаного дослідження; зацентровано увагу на особистому внескові здобувача; надано вичерпну інформацію про апробацію результатів дисертації, публікації за досліджуваною проблематикою, структуру наукової студії.

Перший розділ дисертації – *«Ненадійний наратор як літературознавчий концепт»* – складається з трьох підрозділів, в яких ґрунтовно висвітлено українську й зарубіжну літературознавчу традицію у дослідженні ненадійної нарації, риси ненадійної нарації у структурі меніппеї, особливості функціонування категорії ненадійного наратора в постмодерністському тексті.

Реферуючи наявні концепції теорії оповіді та виокремлення основних оповідних інстанцій, Марія Ігорівна ПІДОДВІРНА наводить точки зору різних дослідників, вдало їх компілюючи та вибудовуючи власну позицію щодо категорії наратора. Дисертантка слушно говорить про те, що «наратор є ядром

розповідного тексту» (с. 29), й подає вичерпну класифікацію цієї категорії, акцентуючи увагу передусім на дихотомії надійний / ненадійний наратор.

Погоджуємося з твердженням дисертантки відносно того, що при аналізі нарації неможливо ігнорувати позицію читача, адже саме «реципієнт ставить перед собою низку запитань: хто у зображеному мистецькому світі говорить? Хто і до кого говорить? Хто і коли, в який момент розгортання історії (фабули) й оповіді говорить? Яке це мовлення? Чи має авторитет мовець поміж іншими персонажами? Хто і наскільки глибоко сприймає? Наскільки розходяться в часі історія (подія), фабула (сюжет) її подачі та сама нарація?» (с. 30). Відтак саме з позиції реципієнта, від його вміння декодувати справжні смисли напряду залежить розуміння надійності чи ненадійності представленої оповіді (с. 44, 50).

Наступні розділи дисертації побудовано у відповідності з дослідницькою концепцією Марії Ігорівни, згідно з якою моделі ненадійного наратора та ненадійної нарації в українській літературі ХХ століття найбільш репрезентативно було представлено у творах українських авторів 1920-1930-х та 1990-х років. Ґрунтовному аналізу саме цих двох періодів присвячено подальші два розділи.

Так, другий розділ дисертації – *«Моделі ненадійного наратора в українській прозі першої половини ХХ століття»* – актуалізує принципи нарації у творах Володимира ВИННИЧЕНКА, Миколи ХВИЛЬОВОГО, Віктора ДОМОНТОВИЧА, Майка ЙОГАНСЕНА та Ґео ШКУРУПЦЯ, авторів, що були «новаторами та експериментаторами в наративній площині» (с. 18).

У цьому розділі вагомими є спостереження дисертантки над поетикальними властивостями аналізованих творів, які безпосередньо впливали на специфіку нарації, слушним є виокремлення різних типів ненадійного наратора (прихованого гомодієгетичного, роздвоєного, упередженого).

Марія Ігорівна ПІДОДВІРНА простежує основні риси маркування ненадійної нарації, як-от: «відверте порушення традицій, правил, цінностей;

читач може вгадувати суб'єкта мовлення, який часто приховує себе; мовлення наратора викликає іронію і сумніви, що спонукає реципієнта зайняти активну позицію дослідника і співтворця авантюристичної історії; когнітивні дисонанси породжені невідповідністю слів, дій та оцінюванням художньої дійсності ненадійним наратором; «оголення» прийомів творення тексту, апелювання до читача; поєднання реального та ірреального світів; когнітивна обмеженість: стан сп'яніння, зміненої свідомості» (с. 146-147), карнавалізація, реалізація жанру менніпеї.

Для підтвердження своїх концептуальних положень дисертантка наводить доречні цитати з аналізованих художніх текстів, що надає роботі більшої доказовості.

У третьому розділі дисертації – *«Інстанція ненадійного наратора в романах Ю. Андруховича»* – Марія Ігорівна ПІДОДВІРНА звертається до вивчення різних типів ненадійного наратора у творчості Юрія АНДРУХОВИЧА.

До вже виокремлених у другому розділі типів ненадійних нараторів додаються нові – ненадійний наратор-режисер, наратор-alter ego та наратор-маска, що є актуалізованими в романах «Рекреації», «Московіада» та «Перверзія».

Услід за Олександром БОЙЧЕНКОМ дисертантка говорить про належність цих романів до метажанру менніпеї, наголошуючи на провідній організуючій ролі наратора в цьому метажанрі.

Марія Ігорівна ПІДОДВІРНА послідовно дотримується обраної дослідницької стратегії, ґрунтовно вивчаючи архітекtonіку та поетику аналізованих романів, показуючи їх вплив на особливості нарації.

Позитивної оцінки заслуговує фахове дослідження комунікації між автором і читачем через посередника – ненадійного наратора.

Усе це в сукупності дало змогу дисертантці повною мірою репрезентувати феномен ненадійного наратора в українській прозі ХХ століття.

Висновки до розділів і загальні висновки постають логічно умотивованими, вони сконцентровано відтворюють сутність дисертації.

Ступінь обґрунтованості й достовірність наукових висновків. Наукові положення, винесені на захист, є належним чином обґрунтованими, достовірними. Спостереження Марії Ігорівни ПІДОДВІРНОЇ відзначаються науковою глибиною та змістовністю, добре узгоджуються з ілюстративним матеріалом.

Оцінка мови та оформлення дисертації й автореферату. Роботу виконано державною мовою, стиль викладу – науковий. Оформлення дисертації та автореферату відповідає чинним вимогам до наукових робіт цього виду. Текст дисертації та автореферату вибудовано чітко та логічно. Автореферат повно відображає основні положення дисертації, містить усі необхідні відомості про виконану роботу.

Теоретичне й практичне значення. Отримані результати переконують, що дисертація Марії Ігорівни ПІДОДВІРНОЇ «Феномен ненадійного наратора в українській прозі ХХ століття: історико-літературний вимір» – це завершене, самостійне дослідження, яке збагачує сучасну літературознавчу науку, а аналіз і висновки дисертантки допоможуть майбутнім дослідникам у вивченні української літератури ХХ століття.

На практиці дисертація може бути використана в курсах української літератури, теорії літератури, порівняльного літературознавства, інтерпретації тексту, при розробці спецкурсів і спецсемінарів, написанні наукових робіт, при створенні підручників, навчальних і навчально-методичних видань з української літератури ХХ століття.

Повнота викладення здобувачем основних результатів дослідження в публікаціях. 8 одноосібних наукових статей за темою кандидатської дисертації, у тому числі 7 публікацій у фахових виданнях України, і одна – в закордонному фаховому виданні, об'єктивно відображають основний зміст дисертації, а виступи Марії Ігорівни ПІДОДВІРНОЇ на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, міжнародному міждисциплінарному

науковому симпозиумі, методологічних колоквиумах у Бердянську, Кельце, Києві, Одесі, Тернополі, Харкові, обговорення основних положень дисертації на засіданні кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол №3 від 17 жовтня 2019 р.) свідчать про належний рівень апробації основних положень праці дисертантки.

Зауваження до дисертації. Погоджуючись в цілому із загальною науковою концепцією Марії Ігорівни ПІДОДВІРНОЇ, дозволимо собі поставити кілька питань та висловити кілька зауважень до дисертації:

1. Чим був обумовлений вибір саме цих авторів для фахового аналізу феномену ненадійного наратора? Адже цей вид наратора присутній не лише у творах Володимира ВИННИЧЕНКА, Миколи ХВИЛЬОВОГО, Віктора ДОМОНТОВИЧА, Майка ЙОГАНСЕНА, Гео ШКУРУПЦЯ та Юрія АНДРУХОВИЧА.
2. У дисертації Марія Ігорівна ПІДОДВІРНА неодноразово говорить про те, що ненадійний наратор, здебільшого, є гомодієгетичним. Хотілось би почути міркування дисертантки відносно того, чому ненадійна нарація є більш властивою гомодієгетичній, аніж гетеродієгетичній оповіді?
3. Дисертацію побудовано за хронологічним принципом розгляду досліджуваного феномена – спочатку аналізуються твори 1920-1930-х років (розділ 2), потім – твори 1990-х років. При цьому, на жаль, відсутня інформація відносно еволюції розвитку цієї наративної інстанції протягом ХХ століття. На нашу думку, робота виявилася б більш доказовою, якщо б було зіставлено категорію ненадійного наратора у творчості авторів 1920-1930-х та 1990-х років, простежено спадковість та новаторство.

Принадно висловлені питання та зауваження не знижують вартості дослідження й можуть стати предметом фахової дискусії під час захисту.

Загальний висновок. Дисертація Марії Ігорівни ПІДОДВІРНОЇ «Феномен ненадійного наратора в українській прозі ХХ століття: історико-літературний вимір» є ґрунтовним, самостійним, завершеним дослідженням, що має вагому наукову і практичну цінність. У авторефераті й публікаціях дисертантки повністю викладені основні положення роботи. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р.); а її авторка, Марія Ігорівна ПІДОДВІРНА, гідна присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

24.03.2020

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
завідуюча кафедрою романської
філології та перекладу

Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

ЧЕРКАШИНА

Тетяна

Тетяна

